

Pojednání o volném užití

Otázky autorského práva upravuje s účinností od 1.12.2000 zákon č. 121/2000 Sb., o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon). Do účinnosti nového autorského zákona upravoval tuto problematiku především zák. č. 35/1965 Sb., o dílech literárních, vědeckých a uměleckých (autorský zákon) ve znění změn a doplňků. V § 2 obou těchto zákonů se právně vymezuje předmět ochrany autorského zákona - tj. dílo a kromě jiného i dílo audiovizuální resp. filmové. Autorský zákon dále zakotvuje ochranu práv souvisejících s právem autorským, zejména ochranu práv výkoných umělců, práv výrobců zvukových a zvukově obrazových záznamů a ochranu práv vysílatelů.

Podle obou právních úprav lze díla užívat, s výjimkou tzv. volného užití a zákonných licencí, jen se svolením autora (§ 12 odst. 1 zák. č. 121/2000 Sb.; § 14 odst. 1 zák. č. 35/1965 Sb.). Obdobně výkon výkoného umělce, zvukový záznam, zvukově obrazový záznam, rozhlasové a televizní vysílání a dílo poprvé zveřejněné po uplynutí doby majetkových autorských práv lze užívat, s výjimkou volného užití a zákonných licencí, pouze se svolením výkoného umělce, výrobce zvukového či zvukově obrazového záznamu, vysílatele či zveřejnitel dosud nezveřejněného díla.

Ustanovení § 12 odst. 1 nyní účinného autorského zákona stanoví, že právo dílo užívat má pouze autor a osoba, které autor udělil smlouvou oprávnění k výkonu tohoto práva, jiná osoba než autor může dílo užívat bez udělení tohoto oprávnění pouze v případech stanovených autorským zákonem. Podle odst. 4 citovaného ustanovení právem dílo užívat je

- a) právo na rozmnožování díla (§ 13 aut. zák.),
- b) právo na rozšiřování originálu nebo rozmnoženiny díla (§ 14 aut. zák.),
- c) právo na pronájem originálu nebo rozmnoženiny díla (§ 15 aut. zák.),
- d) právo na půjčování originálu nebo rozmnoženiny díla (§ 16 aut. zák.),
- e) právo na vystavování originálu nebo rozmnoženiny díla (§ 17 aut. zák.),
- f) právo na sdělování díla veřejnosti (§ 18 aut. zák.), zejména
 1. právo na provozování díla živě nebo ze záznamu a právo na přenos provozování díla (§ 19 a 20 aut. zák.),
 2. právo na vysílání díla rozhlasem či televizí (§ 21 aut. zák.),
 3. právo na přenos rozhlasového či televizního vysílání díla (§ 22 aut. zák.),
 4. právo na provozování rozhlasového či televizního vysílání díla (§ 23 aut. zák.).

Autorský zákon dovoluje užívat díla bez svolení autora pouze v taxativně stanovených případech volného užití (§ 30 aut. zák.) a dále v případech bezúplatné zákonné licence jejichž podmínky stanovuje v § 31 až 39. Bezúplatná zákonná licence se vztahuje za určitých podmínek na citace, na půjčování, pronájem, rozmnožování a rozšiřování rozmnoženin díla knihovnou, archivem či jiným nevýdělečným školským, vzdělávacím a kulturním zařízením, na omezení práva autorského k dílu soubornému, na užití díla umístěného na veřejném prostranství, na užití díla výtvarného nebo díla fotografického jeho vystavením, na užití díla v rámci občanských a náboženských obřadů a v rámci školních představení, a na užití díla školního. Ostatní užití díla bez svolení autora jsou neoprávněným zásahem do zákonem chráněných práv k autorskému dílu a tato práva porušují.

Obdobně jako právo autorské jsou konstruována i práva související s právem autorským (podle terminologie dříve účinného autorského zákona práva příbuzná právu autorskému) a právo pořizovatele k jím pořízené databázi. Právy souvisejícími s právem autorským je právo výkoného umělce k jeho uměleckému výkonu, právo výrobce zvukového záznamu k jeho záznamu, právo výrobce zvukově obrazového záznamu k jeho záznamu (zakotveno zákonem č. 121/2000 Sb.), právo rozhlasového nebo televizního vysílatele k jeho původnímu vysílání, právo zveřejnitel k dosud nezveřejněnému dílu, k němuž uplynula doba trvání majetkových práv (zakotveno zákonem č. 121/2000 Sb.), a právo nakladatele na odměnu v souvislosti se zhotovením rozmnoženiny jím vydaného díla pro osobní potřebu (zakotveno zákonem č. 121/2000 Sb.). S výjimkou nakladatele, jehož právo se omezuje na

právo na odměnu v souvislosti se zhotovením rozmnoženiny pro osobní potřebu jím vydaného díla, ostatní nositelé práv souvisejících s právem souvisejícím mají práva na užití díla, jehož součástí jsou i práva na rozmnožování, rozšiřování, pronájem, půjčování a sdělování zaznamenaného výkonu veřejnosti, právo na rozmnožování, rozšiřování, pronájem, půjčování, vysílání a jiné sdělování zvukového a zvukově obrazového záznamu a právo na záznam vysílání, rozmnožování a rozšiřování zaznamenaného vysílání a sdělování vysílání veřejnosti. I na práva související se vztahují přiměřeně podmínky volného užití a bezúplatné zákonné licence, ostatní užití výkonu, zvukového či zvukově obrazového záznamu, rozhlasového nebo televizního vysílání a poprvé zveřejněného díla po uplynutí doby majetkových práv bez svolení nositelů práv jsou neoprávněným zásahem do zákonem chráněných práv k uměleckému výkonu, zvukovému či zvukově obrazovému záznamu, rozhlasovému nebo televiznímu vysílání a tato práva porušují.

Podmínky tzv. volného užití stanovil dříve účinný zákon v § 15, nyní účinný zákon je stanovuje v § 30 s využitím výkladového pravidla obsaženého v § 29 odst. 1. Toto výkladové pravidlo pochází z mezinárodních úmluv, kterými je ČR vázána, a bylo k výkladu institutu volného užití používáno i za předchozí právní úpravy, byť expresně nebylo zahrnuto v dříve účinném autorském zákoně. Podle tohoto pravidla „Omezení práva autorského jsou dovolena jen ve zvláštních případech stanovených v tomto, tj. autorském, zákoně; nesmějí být vykládána způsobem, který by narušoval běžný výkon práv autorských a který by byl neospravedlnitelně na újmu oprávněným zájmům autora“. V ustanovení, upravující volné užití, se hovoří výslovně o díle a jeho autorovi; ustanovení se však přiměřeně vztahují i na předměty ochrany podle práv souvisejících s právem autorským a na nositele těchto práv, viz např. ustanovení § 39, § 45 odst. 2 písm. b) a § 46 odst. 2 zák. č. 35/1965 Sb. a § 74, 78, 82 a 86 zák. č. 121/2000 Sb. Dále i v textu, kde se bude v souvislosti s volným užitím a jeho podmínkami hovořit o díle, jeho autorovi a o právu autorském, vztahuje se toto bez dalšího i na předměty ochrany podle práva souvisejícího s právem autorským, jejich původce a práva související s právem autorským.

Užití díla pro vlastní osobní potřebu s výjimkou zhotovení rozmnoženiny počítačového programu nebo rozmnoženiny či napodobeniny díla architektonického stavbou, nově i zhotovení rozmnoženiny elektronické databáze, se nepovažuje za užití; nový autorský zákon tak stanoví v § 30 odst. 1, dříve účinný zákon tak sice výslovně nestanovoval, avšak v praxi toto zpochybňováno nebylo.

V rámci volného užití tak podle obou zákonů je zhotovení rozmnoženiny nebo napodobeniny uveřejněného díla pro vlastní osobní potřebu zhotovitele, pokud je, jde-li o dílo výtvarné, zřetelně jako rozmnoženina nebo napodobeninu označena a nejde-li o rozmnoženinu nebo napodobeninu díla architektonického stavbou nebo jiným provedením anebo o počítačový program (srov. § 30 odst. 1, 2 zák. č. 121/2000 Sb. a § 15 odst. 2 písm. a) zák. č. 35/1965 Sb.). Podle pozdější úpravy se volné užití vztahuje i na zhotovení záznamu díla, avšak nevztahuje se na zhotovení rozmnoženiny elektronické databáze. Právo na volné zhotovení rozmnoženiny (napodobeniny) díla pro vlastní osobní potřebu je vázáno na podmínku, že jde o dílo již uveřejněné a že si rozmnoženinu (napodobeninu) zhotoví sám ten, jehož vlastní osobní potřebě má sloužit. Pojem „vlastní osobní potřeba“ je užší než pojem vlastní potřeby vůbec. Zhotovením pro osobní potřebu není např. zhotovení rozmnoženiny pro účely hospodářské; vždy musí jít o užití v rámci „osobního soukromí. Jakékoli jiné užití této rozmnoženiny, např. její rozšiřování prodejem včetně nabízení za tímto účelem, veřejné předvádění, pronájem a půjčování je užitím díla a za účinnosti zák. č. 35/1965 Sb. bylo možné pouze za podmínky výslovného (smluvního) svolení majitele autorských práv k takovému dílu, podle nyní účinného zákona není možné vůbec (viz § 30 odst. 4: Rozmnoženina zhotovená pro osobní potřebu nesmí být použita k jinému účelu). Excesem z institutu volného užití jsou tedy i případy, kdy rozmnoženina pořízená původně v rámci institutu volného užití je posléze využívána jinak, než pro osobní potřebu zhotovitele, např. rozšiřováním prodejem či jiným převodem vlastnického práva včetně nabízení za tímto účelem. Přirozeně případy, kdy si osoba zhotoví rozmnoženinu za jiným, než úzce pojatým účelem vlastní osobní potřeby, nejsou volným užitím ve smyslu autorského zákona. K možnosti zhotovení rozmnoženiny pro osobní potřebu v rámci institutu volného užití dále viz např. Knap, K. a kolektiv: Autorský zákon a předpisy související, Komentář, 5. vydání. Praha, Linde a.s. 1996. „Právo na volné zhotovení rozmnoženiny (napodobeniny) díla pro vlastní osobní potřebu je vázáno na podmínku, že jde o dílo již uveřejněné a že si rozmnoženinu (napodobeninu) zhotoví sám ten, jehož vlastní osobní potřebě má sloužit.“ ... „Pojem „vlastní osobní potřeba“ je užší než pojem vlastní potřeby vůbec. Zhotovením pro osobní potřebu není např. zhotovení rozmnoženiny pro účely hospodářské ... vždy musí jít o užití v rámci „osobního soukromí““.

Dalším případem volného užití, který stanoví zák. č. 121/2000 Sb., i šíření nebo dočasné zhotovení rozmnoženiny díla při prodeji originálu nebo rozmnoženin děl, přístrojů pro jejich rozmnožování nebo pro jejich sdělování veřejnosti, rozhlasových nebo televizních přijímačů a počítačů, a to v rozsahu nezbytném pro předvedení zboží zákazníkovi (§ 30 odst. 2 písm. b)).

Prostřednictvím volného užití řeší nový autorský zákon i zhotovení tiskové rozmnoženiny díla na papír nebo podobný podklad fotografickou technikou nebo jiným postupem s podobnými účinky na objednávku pro osobní potřebu objednatele za předpokladu, že nejde o vydanou partituru díla hudebního a že zhotovitel řádně a včas platí odměnu příslušnému kolektivnímu správci práv (viz § 30 odst. 3). Toto volné užití se vztahuje pouze na určité tiskové rozmnoženiny a v žádném případě se nevztahuje na rozmnoženiny děl a záznamů, které nelze rozmnožovat na podkladě tiskové rozmnoženiny, tedy např. děl hudebních a audiovizuálních a zvukových či zvukově obrazových záznamů. Naopak existence ustanovení § 30 odst. 3 přímo potvrzuje ten aspekt ustanovení § 30 odst. 2 písm. a), že k dodržení podmínek volného užití je třeba, aby si rozmnoženinu zhotovil sám ten, jehož osobní potřebě má sloužit.

V souladu s ustanovením čl. 11 bis odst. 2 Bernské úmluvy, kterou je Česká republika vázána od svého vzniku a Československo jí bylo vázáno od roku 1921 do svého zániku, a které je aplikováno v § 29 odst. 1 zák. č. 121/2000 Sb. se institut volného užití a zákonných licencí nedotýká práva autora na ochranu svého díla technickými zařízeními nebo jinými prostředky (viz např. § 30 odst. 5 zák. č. 121/2000 Sb. či analogicky § 32a zák. č. 35/1965 Sb.).

Případy volného užití i zákonné licence jsou stanoveny taxativně, a osoba užívající dílo musí splnit všechny zákonné podmínky, jinak by se jednalo o exces z tohoto institutu a tedy o nedovolené užití porušující a neoprávněně zasahující do práva autorského a práv souvisejících s právem autorským. Vlastník rozmnoženiny díla, ať už se jedná o rozmnoženinu pořízenou osobou oprávněnou k rozmnožování díla, či o rozmnoženinu pořízenou jakkoliv jinak, nesmí bez výslovného svolení držitele práva k užití zaznamenané dílo dále rozmnožovat a veřejně užívat, předvádět, pronajímat k veřejnému předvádění a nebo pronajímat či půjčovat. Pro tyto případy obecně platí, že **"kdo nabude originálu díla nebo jeho rozmnoženiny, nenabývá tímto práva k užití díla, není-li výslovně ujednáno jinak"** (srov. § 30 zák. č. 35/1965 Sb. a § 9 odst. 3 zák. č. 121/2000 Sb.). Vlastník rozmnoženiny každého díla chráněného podle práva autorského, získané prostou kopií této rozmnoženiny, má exemplář díla vždy pouze pro vlastní osobní potřebu.

Pro úplnost krátce zmíním i ostatní předchozí právní úpravu zákonných licencí, které předchozí autorský zákon stanovil v § 15, případy užití na základě soudního rozhodnutí podle § 17 odst. 2 nebo s úředním přivolením podle § 18 zák. č. 35/1965 Sb. Dříve účinný zákon v § 15 mimo jiné taxativně vymezoval případy tzv. zákonné licence, tj. přímo nahrazuje pro určité způsoby užití díla svolení autora. Institut volného užití byl součástí institutu zákonné licence. Ustanovení § 15 odst. 2 původního autorského zákona obsahuje taxativní vymezení případů volného užití, tedy případů, kdy předchozí svolení autora je nahrazeno zákonnou licencí. Písmeno a) tohoto ustanovení obsahuje zákonnou licenci k zhotovení rozmnoženiny uveřejněného díla pro svou osobní potřebu, viz výše. Ostatní ustanovení § 15 upravovala případy zákonné licence obdobně, jak je upravena v nyní účinném autorském zákoně (viz výše). Obdoba možnosti užití na základě soudního rozhodnutí či s úředním přivolením již v současnosti neexistuje.

Z hlediska naplnění skutkové podstaty trestného činu podle § 152 tr. zák. přichází v úvahu každé neoprávněné užití autorského díla, uměleckého výkonu, zvukového či obrazové –zvukového záznamu nebo vysílání rozhlasu nebo televize, ke kterému nedal subjekt oprávněný k výkonu práva svolení uvedený předmět ochrany užít a stejně tak i jiné neoprávněné zásahy do těchto práv. Ve vztahu k dílům a ostatním předmětům ochrany, jejichž autoři a jiní původci vykonávají svá práva prostřednictvím kolektivních správců práv, je subjektem oprávněným udělit svolení k užití děl a ostatních předmětů ochrany kolektivní správce práv. Autorské právo a práva související s právem autorským k audiovizuálnímu dílu vykonává zpravidla výrobce tohoto díla nebo osoba, které licenci udělil oprávnění k výkonu těchto práv, tato osoba také může jako jediná udělit souhlas s užitím daného audiovizuálního díla. Výrobce jako vykonavatel autorského práva k filmovému dílu má pochopitelně zájem, aby se toto dílo šířilo i mimo teritorium státu svého vzniku a pokud se tak děje, aby jeho autorské právo a práva související s právem autorským k tomuto dílu byla chráněna. Proto uděluje prostřednictvím výhradní licenční distribuční smlouvy právo k užití a šíření filmového díla (tzv. distribuční právo) distribučnímu subjektu na území určitého státu. Subjekt, kterému bylo toto distribuční právo uděleno, se tak stává tím, kdo je oprávněn šířit konkrétní filmové dílo v rámci přesně vymezených forem tohoto šíření (kino, domácí video, veřejné provozování) na určitém teritoriu a po určitou dobu.

Závěrem lze tedy shrnout, že nejčastěji využívaným institutem volného užití audiovizuálních děl je zhotovení rozmnoženiny pro vlastní osobní potřebu podle § 30 odst. 2 písm. a) zák. č. 121/2000 Sb. (dříve § 15 odst. 2 písm. a) zák. č. 35/1965 Sb.). Podmínky tohoto způsobu volného užití se nezměnily; v rámci těchto ustanovení si může osoba osobně zhotovit rozmnoženinu uveřejněného díla, a to výhradně za účelem vlastní osobní potřeby. Excesem z tohoto ustanovení jsou pak případy, kdy si osoba nechá rozmnoženinu zhotovit jiným; a kdy rozmnoženina pořízená původně v rámci institutu

volného užití je posléze využívána jiným způsobem (např. jako předloha ke zhotovování dalších rozmnoženin, nebo k půjčování, předvádění veřejnosti apod.), nebo je předmětem jiných hospodářských vztahů, např. je prodávána. Přirozeně, případy, kdy si osoba zhotoví rozmnoženinu za jiným, než zúženě pojatým účelem vlastní osobní potřeby, nejsou volným užitím ve smyslu autorského zákona.

Mgr. Markéta Prchalová
výkonná ředitelka ČPU